

Klasyczne problemy filozofii (KPF)

Temat: Empiryzm w ujęciu Francisa Bacona.

Empiryzm to postawa głosząca, że poznanie jest możliwe tylko na drodze doświadczenia zmysłowego. Stoi to w sprzeczności z racjonalizmem, który zakłada, że źródłem poznania są idee, a bodźce mają znaczenie drugorzędne. Można wyróżnić dwa rodzaje empiryzmu. Pierwszy z nich metodologiczny uznaje, że pełnowartościowe poznanie jest możliwe jedynie poprzez doświadczenie. Drugi z nich to empiryzm genetyczny, który głosi, że nie istnieje wiedza wrodzona i wszystkie myśli są nabyte na drodze doświadczenia [1].

Jednym z pionierów nurtu empiryzmu, był urodzony w Londynie Franciszek Bacon. Przyczynił się on do ogromnego rozwinięcia empirycznego postrzegania nauki, jednak nie był pierwszym filozofem, który myślał w ten sposób. Czas jego życia przypada na okres odrodzenia, w którym wzrosła rola doświadczenia. Sprzyjało to popularności dzieł Bacona. Z jednej strony głoszone przez niego hasła uchodziły za bardzo radykalne, a z drugiej strony odwoływały się do tradycji w szczegółach. Urodził się w 1561 roku, a zmarł 1626 jak przystało na prawdziwego empiryka, po przeziębieniu przy eksperymentowaniu ze śniegiem. Bacon był bardzo wszechstronny. Oprócz filozofii zajmował się również polityką, przyrodą, a także prawem.

Bacon przy rozważaniach pojmował naukę bardzo szeroko, zgodnie z tradycjami średniowiecznymi i starożytnymi. Nowością wprowadzoną przez filozofa był podział tych nauk ze względu na psychologiczną podstawę (trzy władze duszy [2]) :

- historia stanowiąca dziedzinę pamięci,
- nauka w ściślejszym znaczeniu, czyli filozofia jako dziedzina rozumu,
- poezja jako dziedzina wyobraźni.

Bacon jako historię określał wszystkie jednostkowe fakty dotyczące przyrody, czy człowieka. Filozofią określał wszelkie poznanie ogólne. Filozofię przyrody dzielił na spekulatywną, która ma poznawać prawa oraz operatywną, która ma stosować te prawa. Z innego punktu widzenia filozofię przyrody dzielił na fizykę i metafizykę. Fizyka określa jak rzeczy działają i są zbudowane, natomiast metafizyka określa ich cel i jaka jest ich "istota". Filozof odchodził od szerszego poznania Boga, gdyż według niego są to prawdy objawione i nie leżą w zakresie filozofii. W zakresie filozofii człowieka wyróżnił antropologię i politykę. Antropologia odnosząca się do jednostek ludzkich (ciało i dusza), a polityka do społeczeństw.

Ważnym elementem filozofii Bacona był stosunek do nauki. Nie był on zwolennikiem odkrywania wiedzy dla samej wiedzy. Uważał, że w wiedzę należy wykorzystywać do praktycznych celów. Filozof podnosił rangę praktycznej wiedzy. Sądził, że ten kto ma wiedzę ma również potęgę, którą można wykorzystać do zawładnięcia, czy walki z przyrodą - *"Tyle mamy władzy, ile wiedzy"*. Było to odejście od tradycyjnego średniowieczno-greckiego myślenia. Wszelkiego rodzaju wiedza, która nie prowadziła do powstania praktycznych i użytecznych przedmiotów, była bez wartości. Badanie natury nie może być prowadzone poprzez rozważania, dopiero przekucie wiedzy w czyn nadawało jakąś wartość. W nowoczesnych wynalazkach widział cel istnienia nauki. Dążeniem filozofa było znalezienie środków pozwalających na okiełznanie przyrody. Jednym z jego najważniejszych dzieł była Nowa Atlantyda [4], w której to właśnie ubóstwa wynalazki. Jest to opis utopii w której dzięki nauce i jej wytworom społeczeństwo będzie bez trosk, przyjemne i wygodne życie.

Bacon dążył do zerwania z tradycyjną formą nauki i chciał stworzyć nowy sposób jej postrzegania. Według niego należało odwrócić kolejność i przejść z założeń do doświadczeń. Poprzedni sposób dociekania prawdy (sylogizm Arystotelesa) był bezużyteczny. Jak zostało opisane w jego dziele *Novum Organum* sylabizm "Wymusza więc uznanie, ale nie opanowuje rzeczy" [3]. Bacon podjął się stworzenia nowej metody indukcji. Zamiast przechodzenia bezpośrednio z wrażeń zmysłowych do uogólnień, stopniowo przekuwać te wrażenia w uogólnienia. Według niego to jest właściwy sposób nauki, gdyż, średniego rodzaju uogólnienia prowadzą do najpłodniejszych wniosków.

Do pewności prowadzą zarówno zmysły jak i rozum. Każda z tych władz jest potrzebna do tego, aby wiernie oddać naturę rzeczy. Same zmysły nie wystarczą do całkowitego poznania. Jak opisał w Nowej Atlantydzie prowadzą one do złudnych ocen - "Wszak łatwo uwierzycie, iż mając tyle rzeczy naturalnych, które budzą podziw, moglibyśmy, zaprawdę, nieskończenie oszukiwać zmysły ludzkie [...]"[4]. W metodologii Bacon'a na początku należy odkryć i usunąć błędy (destrukcyjna część), a potem określić środki do zdobywania doświadczenia (konstrukcyjna część).

Do części destrukcyjnej Bacon stworzył teorię złudzeń. Określił w niej cztery rodzaje złudzeń:

- plemienne, wynikają z natury człowieka i są takie same dla każdego człowieka. Wynikają np. ze skłonności do upraszczania. Na tego typu złudzenia podatne są zarówno rozum jak i zmysły,

- jaskini, są indywidualne dla każdego człowieka, wynikają z wychowania, otoczenia itp.

- rynkowe, są powodowane przez mowę, która często wprowadza w błąd, a także ze względu na niedokładność sformułowań i wieloznaczność skutkuje niejasnościami,

- teatru, wynika z bezkrytycznej wiary w tradycyjne autorytety, które mogą być błędne,

W celu poznania prawdy należy najpierw te złudzenia wyeliminować, a konstruktywna część metodologii pozwoli na głębsze zrozumienie nauki. Druga część metody opiera się na dwóch filarach: eksperymencie i indukcji. Pierwszy z nich pozwoli na zdobycie faktów, a drugi do ich uogólnienia. Nauka musi nie tylko gromadzić fakty, ale także je przetwarzać. Oba te elementy są konieczne w pracy naukowej. Według Bacon'a w poprzedniej metodologii brakowało elementu poznawania przez doświadczenie, co powodowało przypadkowe zbieranie informacji. Jednak samo w sobie jest niewystarczające, konieczne jest ich przetwarzanie, za pomocą indukcji, która zastępowała sylogizm.

W rozważaniach Bacona indukcja stała się numerem jeden w badaniach. Sądził on, że decyduje ona o losach nauki. Według niego nie jest to tylko proste zestawienie ze sobą faktów, lecz poszukiwanie stałych związków między nimi i jest metodą uogólniania. Przy badaniu jakiejś własności np. ciepła należy:

- najpierw określić wypadki w jakiej badany obiekt może się znajdować, wyróżnione zostały następujące:

1) wypadek, w którym własność występuje, w przypadku ciepła może to być na przykład ogień, promienie słoneczne,

2) wypadek w którym własność nie występuje (brak ciepła w płynach w naturalnym stanie),

3) wypadek w którym własność występuje w różnym stopniu (ruch, wysiłek powoduje, że stopień ciepła w organizmach zmienia się),

powyższy krok jest krokiem przygotowawczym do właściwej indukcji,

- kolejnym elementem jest indukcja właściwa. Tu należy określić stałe własności, które wpływają i stale łączą się z badanym pojęciem. Jest to jedynie szkic, który należy dokładniej zbadać,

- w ostatnim stadium indukcji następuje dokładniejsze sprawdzenie, w którym określone są określone szczególne przypadki (Bacon wyróżnił ich 27). Pozwalają one na rozwiązywanie kwestii spornych.

Dzięki indukcji możliwe jest znalezienie istoty rzeczy, na którą składają się stałe własności rzeczy. Bacon mimo, że bardzo chciał się odznaczyć od swoich poprzedników w wielu kwestiach pozostał wierny tradycji, jedynie zmienił terminologię. Przykładowo w indukcji nie posługiwał się pojęciem "forma", a próbował znaleźć stałe związki pomiędzy własnościami, co ostatecznie stanowiło istotę rzeczy, czyli formę. Zatem Bacon w indukcji dążył do tego samego, co Arystoteles, mimo, że wiele razy potępiał nauki filozofa.

Jeżeli chodzi o nowości i postępowość w empirycznym programie Bacona można wyróżnić następujące hasła:

- skupienie się na praktycznych celach nauki,
- usunięcie złudzeń zmysłów,
- podkreślenie wagi eksperymentu w badaniach,
- zmiana reguł indukcji przy uogólnianiu faktów.

Bacon według wielu późniejszych filozofów (np. J. St. Mill) najbardziej zasłużył się nauce metodą indukcji. Uwzględnił wypadki negatywne, a także zrozumiał, że sama w sobie nie jest wystarczającym środkiem.

Bibliografia :

- [1] Empiryzm w teorii poznania, dostępne pod adresem:
www.ptta.pl/pef/pdf/e/empiryzm.pdf, stan: marzec 2016
- [2] TATARKIEWICZ Władysław, Historia filozofii, Tom II Filozofia nowożytna do 1830 roku, 2015, ISBN: 9788301181734,
- [3] BACON Francis, NOVUM ORGANUM, tłum. Jan Wikarjak, fragmenty wybrane, dostępne pod domowym adresem Wojciecha Sady:
<http://sady.up.krakow.pl/filnauk.bacon.norganum.htm>
- [4] BACON Francis, NOWA ATLANTYDA, tłum. Wiktor Kornatowski, dostępne pod domowym adresem Wojciecha Sady:
<http://sady.up.krakow.pl/antfil.bacon.nowaatlantyda.htm>